זֶה יְהוֹשֻׁעַ שֶׁיָּרַד לוֹ מָן כְּנֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל – שירד ליהושע לבדו כשיעור המן שירד לכל ישראל. ופירוש הפסוק הוא: 'לחם אבירים' – אלו ישראל [ולא כפי שפירשה הגמ' לעיל ש'אבירים' אלו המלאכים], 'אכל איש' – זה יהושע (רבינו אליקים). והיה זה כאשר המתין לבדו למשה רבינו במשך ארבעים יום בתחומי הר סיני כאשר עלה להר (רש"י). ויש שפירש, שאין הכוונה לכמות ממשית של מן שירדה לו כנגד כל ישראל [שבודאי לא היה נצרך לכמות עצומה כזו], אלא שירד לו מן רוחני כנגד כל ישראל, לפי שהיה שקול כנגד כולם (מהרש"א), שבכח רוחני זה היו מתחכמים אוכלי המן בתורה, ויהושע התחכם כנגד כולם, ולכן זכה לשפוט את ישראל לאחר מות משה (בן יהוידע).

וְאֵימָא מֹשֶׁה, ואף שבארבעים היום שהיה משה בהר לא אכל לחם [כמו שנאמר (דברים ט, יח) 'לחם לא אכלתי'], יתכן שאת המן שהוא מאכל רוחני, אכל בהר (מהרש"א). ויש שכתב, שהכוונה היא לזמן שבו ירד משה מההר ונטה את אהלו מחוץ למחנה, מיום הכיפורים עד שהוקם המשכן (תוספת יום הכיפורים).

מִפְּנֵי מָה לֹא יָרַד לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל מָן פַּעַם אַחַת בַּשָּׁנָה, לצורך כל השנה (רבינו אליקים), כשם שאת התבואה קוצרים פעם אחת בשנה לצורך הלחם של כל השנה (תוספת יום הכיפורים). ואמנם כבר מפורש הטעם בפסוק, שנאמר (שמות טז, ד) 'ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתי' [כלומר, כדי לנסותם אם ישמרו את המצוות התלויות בו - שלא יותירו ממנו ושלא יצאו בשבת ללקוט (רש"י שם)], אלא שצורך זה בניסיון היה רק קודם מתן תורה, אך לאחר שכבר ניסה אותם וקיבלו את התורה, שוב לא היה צורך לחזור ולנסותם, ומשום כך שאלו מהו הטעם לירידתו בכל יום (תוספת יום הכיפורים).

מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה בָּנִים הָיָה דּוֹאֵג וְכוּ', אבל מי שלא היו לו בנים לא היה דואג, כי לו ולאשתו היה די במה שהיו מוכרים להם תגרי אומות העולם [ראה גמ' לעיל (עה, ב)], מה שאין כן מי שהיו לו הרבה בנים, לא היה די לו בכך (מהרש"א).

נִמְצְאוּ כּוֹלָן מְכַוְּונִים אֶת לִבָּם לַאֲבִיהֶן שֶׁבַּשָּׁמַיִם, ובדומה לזה דרשו חז"ל [ראה מכילתא בשלח (ויסע, ב) וגמ' סוטה (מח, ב)] מכך שהצטוו ללקוט את המן 'דבר יום ביומו', שמי שיש לו פת בסלו ואומר 'מה אוכל למחר', אינו אלא מקטני אמנה. ועוד דרשו מכאן [ראה זוהר פרשת בשלח (סב, א)], שראוי לו לאדם שלא יבשל או יעכב מזון מהיום למחר, כדי שיבקש בכל יום על מזונותיו. ■ דין זה הובא להלכה (מג"א קנז, ג ומשנ"ב שם, ד). ויש שכתבו שלא נהגו להיזהר בזה (ערוך השולחן שם, ב; דברי תורה [לבעל המנחת אלעזר] מהדו"ת סט).

שֶׁהָיוּ אוֹכְלִין אוֹתוֹ כְּשֶׁהוּא חַם – הצדיקים, שהיו אוכלים אותו כפי שהוא, ולכן אם היה יורד פעם בשנה, היה מתקרר להם, אבל מצד הבינונים והרשעים לא היתה מניעה שירד רק פעם בשנה, שהרי הם היו צריכים לאפותו [כמבואר בגמ' לעיל (עה, א)], והיה מתחמם על ידי האפיה (מהרש"א).

מָן שֶׁיָּרַד לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל הָיָה מִתְגַּבֵּר וְעוֹלֶה, ונס זה היה מתרחש בכל בוקר קודם שהיו באים ישראל ללקוט, כדי שיראוהו המלכים מסביב ויהיה בכך קידוש השם, ואחר כך היה שוקע וחוזר לגודלו הטבעי כשיעור הראוי של עומר לגולגולת, ואז היו באים ישראל ולוקטים ממנו (בן יהוידע).

עַד שֶׁרוֹאִין אוֹתוֹ כָּל מַלְכֵי מִזְרָח וּמַעֲרָב – לא בכל העולם, אלא אלו שהיו קרובים למדבר שבו ירד המן (בן יהוידע).

שְׁמַע מִינָּהּ כָּסָא דְּדָוִד לְעָלְמָא דְּאָתֵי מָאתָן וְעֶשְׂרִין וְחַד לוּפְנָא מַחֲזִיק – שעתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים, ולאחר הסעודה נותנים כוס של ברכה לדוד המלך (גמ' פסחים קיט, ב). ועל כוס זו אומרת הגמ' שאף שבתחילה אין בה אלא רביעית, יתברך היין שבה ויספיק לכל הצדיקים בסעודה, כשם שהמן בתחילה לא היה בו אלא עשירית האיפה ואחר כך היה מתברך ועולה (תוספת יום הכיפורים ובן יהוידע).

הָנֵי חֲמִשָּׁה עִנּוּיֵין כְּנֶגֶד מִי, ומכך שנקטה הגמ' לשון 'כנגד מי' ולא 'מנא לן', משמע שאיסורם של שאר העינויים מלבד אכילה ושתיה הוא מדרבנן [ראה מחלוקת בענין זה בביאורנו לעיל (עג, ב בהקדמה לפרק)], והפסוקים אינם אלא אסמכתא (תוס' ישנים שם וכאן), שמשמע ששואל אם יש להם אישהו רמז מהתורה (רא"ש ח, א). ויש שדחה, שאין זו ראיה, שהרי מצינו לשון זו בגמ' בשבת (מט, ב) לגבי ל"ט מלאכות, אף שלכולי עלמא איסורן מדאורייתא (גבורת ארי). [ובגדר האיסור בחמשת העינויים אם הוא בביטול העינוי או במעשה המבטלו, ראה בביאורנו לעיל (שם ד"ה יום)].

שְׁתִיָּה בִּכְלָל אֲכִילָה הִיא, ואף שאיסור האכילה ביום הכיפורים לא הוזכר כלל בלשון 'אכילה' אלא בלשון 'עינוי', מכל מקום הטעם ששתיה בכלל אכילה הוא משום שנחשבות כאותה הנאה, ואם כן הוא הדין שלענין עינוי הן שוות, ואין צורך בפסוק מיוחד לעינוי משתיה (שיח יצחק). ויש שביאר, שכיון שדרשו בגמ' לעיל (עד, ב) ש'תענו' הוא מאכילה, הרי זה כאילו נאמר 'תענו מאכילה', ושתיה בכלל אכילה (תוספת יום הכיפורים).

אַנִיגְרוֹן מַיָּא דְּסִילְקָא - מים ששלקו בהם תרד, ונותנים בהם יין ושמן (רש"י), והתרד הוא העיקר, ולכן גם שתיית המשקה נחשבת אכילה (ריטב"א כאן ובשבועות כג, א). ו'אניגרון' הוא תבשיל התרד עצמו, ו'מיא דסילקא' הם מי האניגרון (חזו"א שביעית יד, י, וראה שם שביאר מדוע אם כן אמר רבה בר שמואל שהאניגרון הוא 'מיא דסילקא').

וְדִילְמָא דְּבֵילָה קָעֵילִית - שנקראת 'שכר' משום שמשכרת. והוצרכה התורה לרבותה יותר משאר מאכלים, שאף שאינה ראויה לאכילה כל כך [כמבואר בתוס' (להלן ע"ב)], מכל מקום אפשר לקנותה בכסף מעשר שני (תוספת יום הכיפורים).

וְשָׁתָה דְּבַשׁ וְחָלָב – דבש או חלב (גירסת הגמ' בכריתות יג, ב). ודבש פירושו משקה העשוי ממים ודבש המבושלים ביחד (רש"י שם). ומשקים אלו אינם משכרים ממש כיין, אלא הם משבשים מעט את דעת האדם (ראה רמב"ם ביאת מקדש א, ב).

וְנִכְנַס לַמִּקְדָּשׁ - ועבד (גירסת הגמ' בשבועות כג, א, וכע"ז בכריתות יג, ב), אבל אם לא עבד, אינו חייב מלקות על הכניסה לבד (תוס' כריתות שם, שזו כוונת הגמ' אף לפי הגירסא שלפנינו). ויש שכתב, שאף על הכניסה בלבד כשהוא שיכור חייב מלקות – אם הוא כהן הכשר לעבודה וננכנס מן המזבח ולפנים בשעה הכשירה לעבודה (רמב"ם ביאת מקדש א, טו, כביאור הכסף משנה שם).